

О.П. Сєкерська *

АНАЛІЗ АРХЕОЗООЛОГІЧНОГО КОМПЛЕКСУ ТРИПІЛЬСЬКОГО ПОСЕЛЕННЯ НЕБЕЛІВКА

У статті розглянуто результати дослідження археозоологічних матеріалів з поселення трипільської культури Небелівка. Проаналізована структура археозоологічного комплексу та віковий склад стада домашньої худоби.

Ключові слова: трипільська культура, поселення Небелівка, археозоологія, тваринництво, полювання.

Вивчення археозоологічних колекцій сьогодні є невід'ємною частиною археологічних досліджень. Міждисциплінарні підходи дозволяють вийти на новий рівень інформативності реконструкцій палеоекономіки стародавніх суспільств. Дослідження археозоологічних матеріалів з пам'яток трипільської культури проводилися ще у першій половині ХХ ст. В.І. Громовою (Громова 1927) та І.Г. Підоплічком (Підоплічка 1937). Найбільший внесок у дослідження тваринництва та полювання трипільської культурної спільноти було зроблено В.І. Бібіковою (Бибикова 1953; Збенович 1980) та О.П. Журавльовим (Журавльов 2008). Проаналізовані матеріали дозволили дослідити економіку трипільців та доповнити уявлення про палеоландшафти доби енеоліту.

Археозоологічна колекція із трипільського поселення Небелівка містить матеріали, зібрані під час дослідження пам'ятки спільною українсько-британською археологічною експедицією у 2009, 2012 та 2013 рр.¹. Загальний обсяг колекції — 2519 фрагментів кісток, з яких 903 екземпляра визначенню не підлягають. Колекція є типовими «кухонними рештками», переважна більшість кісток розбита. Спорадично трапляються кісткові рештки зі слідами зубів собак. На багатьох кістках різних видів тварин (ребра, нижні щелепи, лопатки, астрагали та уламки трубчастих кісток кінцівок) зафіксовані сліди використання. Попри

значне подрібнення, збереженість матеріалу можна вважати задовільною. Проводився біометричний аналіз кісток, однак статистична обробка даних неможлива переважно через нечисленність добірки. Виміри здійснювалися згідно методики А. Дріш (Driesch 1976).

Археозоологічні матеріали являють собою не тільки джерело інформації біологічного характеру, вони є носіями значного потенціалу археологічної та історичної інформації. Тому визначення кісток спочатку проводилося по виділеним археологічно одиницям: площадка (житло 1), мегаспорука, яма 1 та культурний шар розкопу 4. Однак порівняння цих одиниць не виявило будь-яких суттєвих відмінностей в якісному складі кісткових решток, і надалі вони будуть розглянуті сумарно. Видовий склад тварин наведений у табл. 1.

Крім кісток ссавців знайдені 2 фрагменти панцира черепахи (по одному від карапакса та від пластрону), 6 стулок перлівниці звичайної та 1 фрагмент правої плечової кістки людини. Серед решток домашніх тварин наявні усі частини скелету — від фрагментів черепів та кісткових стрижнів рогів до фаланг пальців, що свідчить про розділ туш тварин безпосередньо на території поселення. Виходячи з даних табл. 1 очевидно, що в господарстві населення Небелівки тваринництво переважало над полюванням.

Свійські тварини. Велика рогата худоба (*Bos taurus*) за кількістю особин посідає перше місце. В археозоологічному комплексі рештки цього виду представлені переважно фрагментами ребер, хребців, ізольованими зубами, фрагментами кісток передніх та задніх кінцівок і фалангами пальців. Мешканці Небелівського поселення розводили рогату породу — в колекції наявні три фрагменти рогових стрижнів, заміри яких представлені в табл. 2.

Виходячи з їх розмірів та пропорцій можна припустити, що перші два фрагменти належали бикам, а третій — корові. Порівняння розмірів рогових стрижнів з даними О.П. Журавльова (Журавльов 2008, с. 112, 118, 119) не виявило суттєвих відмінностей від рогових стрижнів трипільської великої рогатої худоби.

* СЄКЕРСЬКА Олена Петрівна — кандидат історичних наук, доцент, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського, e.sekerskaja@gmail.com

¹ Висловлюю щире подяку Н.Б. Бурдо, М.Ю. Відейку та Дж. Чепмену за надану можливість опрацювати археозоологічну колекцію.

Виміри третього нижнього моляра (M₃) свідчать, що мешканці Небелівського поселення розводили достатньо велику породу (табл. 3). Розміри M₃ вкладаються у параметри мінливості цих ознак великої рогатої худоби трипільців Побужжя, отриманими О.П. Журавльовим (Журавльов 2008, с. 116, 119).

За розмірами таранних кісток велика рогата худоба Небелівки наближується до більших значень цих кісток з пам'яток Побужжя етапів VI—VII, визначених О.П. Журавльовим (Журавльов 2008, с. 114, 120).

Розглянемо дрібну рогату худобу. Вівця свійська (*Ovis aries*) за кількістю особин посідає третє місце. Вівці належали до рогатої породи — в матеріалі наявні два рогових стрижні, які належали, очевидно, самкам. Сильна утилізація кісткових решток дозволяє провести тільки окремі вимірювання. Так, зовнішня довжина 5 таранних кісток овець коливається в межах 28,3—34,6 мм. Відповідно, висота овець в холці коливалася в межах 71,2—86,9 см.

Таблиця 1. Видовий склад археозоологічного комплексу із Небелівського поселення

Вид тварин	Кількість кісток		Кількість особин	
	Абсол.	%	Абсол.	%
Кінь	3	0,2	1	1,3
Велика рогата худоба (бик свійський)	1278	81,4	31	38,75
Вівця	114	7,3	15	18,75
Коза	7	0,4	4	5,0
Свиня свійська	156	9,9	22	27,5
Собака	13	0,8	7	8,7
Разом домашніх	1571	100	80	100
Тур	6	15,0	2	22,2
Благородний олень	21	52,5	3	33,35
Козуля	12	30,0	3	33,35
Заєць	1	2,5	1	11,1
Разом диких	40	100	9	100
Птахи	2		2	
Черепаша	2		1	

Коза свійська (*Capra hircus*) представлена загалом невеликою кількістю особин. Роговий стрижень самки кози має обхват біля основи 92 мм, більший діаметр основи 37,2 мм та менший її діаметр 18,6 мм. Лопатка має великий діаметр суглобової западини 30,0 мм та малий її діаметр 27,8 мм.

Свиня свійська (*Sus domesticus*) була одним із основних видів, який розводився мешканцями Небелівки. В археозоологічній колекції переважають рештки молодих та напівдорослих особин, виміри яких неможливі через погану збереженість.

Кінь (*Equus* sp.) — у матеріалах 2013 р. було зафіксовано усього 3 кістки (фрагменти суглобового відростка нижньої щелепи, п'яткової кістки та третьої фаланги) щонайменше від 1 особини коня. Видовий статус коня з Небелівки та його приналежність до дикої або домашньої форми поки що не уявляється можливим остаточно визначити.

Кістки собаки (*Canis familiaris*) зафіксовано у невеликій кількості — це переважно уламки нижніх щелеп зі слідами використання та поодинокі фрагменти трубчастих кісток. Альвеолярна довжина ряду нижніх корінних зубів M₁₋₃ коливається в межах 30,4—32,3 мм (n = 3). Ширина нижнього епіфіза двох плечових кісток складає 24,5 та 27,2 мм, поперечник його — 18,7 та 20,5 мм, відповідно.

Дика фауна. Серед решток диких тварин визначені кістки тура, благородного оленя, козулі та зайця русака.

Заєць русак (*Lepus europaeus*) — поширений вид, який населяє як степову, так і лісостепову зони сучасної України. Він — цінний

Таблиця 2. Заміри рогових стрижнів великої рогатої худоби

Замір	Значення, мм		
1. Окружність основи	213,0	241,0	201,0
2. Максимальний діаметр основи	71,0	86,0	69,0
3. Мінімальний діаметр основи	60,2	63,2	54,5
4. Співвідношення 3 : 2	84,7	73,5	78,9

Таблиця 3. Заміри третього нижнього моляра великої рогатої худоби

Замір	Значення, мм									
Довжина коронки	32,5	37,5	37,3	39,0	37,5	39,0	36,0	39,2	40,5	40,0
Ширина коронки	12,8	12,2	12,0	14,5	11,8	17,1	13,5	14,5	15,5	16,5

Таблиця 4. Заміри кісток великої рогатої худоби

Кістка	Замір	Значення, мм					
П'ясткова кістка	Ширина верхнього епіфіза	65,7	60,4				
	Поперечник верхнього епіфіза	41,0	36,6				
Великогомілкова кістка	Ширина дистального епіфіза	70,4	65,7				
	Поперечник дистального епіфіза	57,0	50,8				
Таранна кістка	Зовнішня довжина	74,0	78,5	73,5	76,1	77,3	78,0
	Ширина верхнього кінця	51,4	53,7	—	50,4	55,4	53,5
	Ширина нижнього кінця	47,0	49,5	—	48,0	55,8	51,2

промисловий вид м'ясо-хутрового напрямку полювання. Кістки зайця русака виявляють на багатьох трипільських поселеннях етапів А—С, і в цьому сенсі Небелівка не є винятком. П'ясткова кістка зайця має повну довжину 37,0 мм, ширину верхнього кінця 13,7 мм, його поперечник 12,5 мм, ширину середини діафіза 8,1 мм.

Олень звичайний (*Cervus elaphus*) — вид, який трапляється на багатьох поселеннях трипільської культури. Маса оленя досягає 300 кг, тому він був бажаною здобиччю. Олені можуть мешкати як у лісостеповій, так і у степовій зонах. У матеріалах з Небелівки олень представлений фрагментами рогів, щелеп, ізольованими зубами та окремими фрагментами різних частин посткраніального скелету. Вимірам підлягають тільки окремі кістки оленя. Ширина нижнього кінця плечової кістки оленя складає 76,5 мм, ширина блоку — 71,0 мм. П'ясткова кістка оленя має повну довжину 124,0 мм, ширину верхнього кінця 37,0 мм, його поперечник 45,5 мм, ширину середини діафіза 16,0 мм, ширину нижнього кінця 26,4 мм та його поперечник 34,5 мм.

Козуля звичайна (*Capreolus capreolus*) поширена в рівнинних та гірських широколистяних лісах, може триматися галявин, згарищ, заростей очерету. Маса тварини невелика, зазвичай, складає не більше 40 кг. Кістки козулі також знайдені на більшості поселень доби енеоліту. На Небелівському поселенні кісткові рештки

козулі представлені фрагментом верхньої щелепи, першою фалангою та фрагментованими кістками кінцівок. Виміряти можливо лише верхні частини однієї п'ясткової, трьох плеснових кісток (табл. 5) та фрагмент верхньої щелепи. Альвеолярна довжина ряду корінних M^{1-3} дорівнює 36,4 мм, довжина жувальної поверхні ряду M^{1-3} — 35,4 мм.

Тур (*Bos primigenius*) був бажаною здобиччю, але при відповідних мисливських знаряддях трипільців вполювати тварину, очевидно, вдавалося не часто. Кістки тура знайдені у невеликій кількості. Виміряти можливо тільки верхній кінець променевої кістки: ширина його складає 98,0 мм, поперечника 48,0 мм, ширина діафіза 56,0 мм.

Особливості археозоологічного комплексу з Небелівки. Видова структура археозоологічного комплексу з Небелівки відрізняється рядом специфічних рис. По-перше, привертає увагу порівняно низький відсоток диких тварин — 2,5 % кісток та 10,1 % загальної кількості усіх особин ссавців. Співвідношення між свійськими та дикими видами дозволяє зробити висновок про існування розвиненого відтворюючого господарства. Хоча мешканці Небелівки, як свідчить склад мисливської здобичі, полювали на м'ясні (тур, олень, козуля) та м'ясохутрові (заець) види тварин, дикі види давали вкупі тільки 9,7 % м'ясної їжі. Відповідно, від домашнього стада отримували 90,3 % м'яса. Можливо, до складу об'єктів полювання входили й інші види тварин, наприклад, такі хутрові звірі як куниця та лисиця, але їхні кістки на території поселення могли потрапляти рідко через практику зняття шкіри безпосередньо на місці полювання.

Розводили велику рогату худобу, овець, кіз, свиней. На першому місці серед домашніх тварин знаходиться бик свійський, на другому — свиня, третє місце посідає дрібна рогата худоба, четверте — собака. Коня можна віднести до

Таблиця 5. Заміри кісток козулі звичайної

Замір	П'ясткова	Плеснові
Ширина верхнього епіфіза	22,5	n = 3 (19,4—21,0)
Поперечник верхнього епіфіза	18,8	n = 1 (20,7)
Ширина діафізу	—	n = 2 (12,8—13,0)

домашніх тварин умовно, оскільки немає безперечних доказів щодо існування у мешканців Небелівки домашньої форми цього виду.

Питання про наявність домашнього коня у населення трипільської культури на етапах А—ВІ/ВІІ все ще дискутується. Незважаючи на точку зору про існування домашнього коня ще в неоліті України (Биби́кова 1969, с. 64; Цалкин 1970, с. 201; Журавльов 2008, с. 17—19), очевидно, слід погодитись з думкою В.Г. Збеновича про наявність на поселеннях етапу А решток дикої форми цього виду (Збенович 1980, с. 141—143). З упевненістю говорити про існування конярства можна для етапу СІІ (поселення Усатове та Маяки). Вже на деяких трипільських пам'ятках етапу ВІ (Березовська ГЕС, Василівка) зафіксовано досить високий відсоток решток коня — 6,0 та 12 % особин, відповідно (Журавльов 2008, с. 242). О.П. Журавльов вважає такий високий відсоток коней нетиповим для тваринництва трипільців етапу ВІ (Журавльов 2008, с. 157).

На Небелівському поселенні кістки коня поодинокі, а кількість особин цього виду, навіть якщо припустити існування домашньої форми коня, серед домашніх тварин не буде перевищувати 1,3 % (серед домашніх копитних — 1,4 %). Можливі різні варіанти пояснення цього факту: невелика кількість кісток коня пов'язана із особливостями досліджених ділянок поселення; коня взагалі утримували у незначній кількості; цей вид не вживали в їжу (останнє навряд чи могло бути, враховуючи потребу населення у м'ясній їжі та значний вихід м'яса, який отримують від коня). Пряма екстраполяція даних про утримання коней в господарствах селян до революційної Росії на господарство носіїв трипільської культури, як це зробив О.П. Журавльов (Журавльов 2008, с. 18), з цілої низки причин (невідповідність природно-екологічної та історичної ситуацій, порівняння різних за станом розвитку суспільств тощо) є некоректною і не може, на наш погляд, братися до уваги. Слід зауважити, що кінь — тварина набагато вибагливіша до харчування, ніж велика рогата худоба та потребує великої кількості злаків в раціоні. Зимом тварини можуть харчуватися сіном високої якості або знаходитись на випасі. Також слід урахувати доцільність утримання коня у господарстві — необхідний мінімум м'яса забезпечувався розведенням великої та дрібної худоби та свиней при допоміжній ролі полювання. Перевезення вантажів могло забезпечуватися тяговою силою великої рогатої худоби. Отже, вирішення питання приналежності кісток коня

з Небелівки до дикої або домашньої форми вимагає більшої кількості матеріалу і поки що залишається відкритим.

У стаді дрібної рогатої худоби вівці переважали над козами — кількість їх складає 15 та 4 особини, відповідно. Тримали собак, яких традиційно використовували як охоронців та помічників на полюванні, але в їжу не вживали. Тому при розрахунках значення окремих видів тварин у забезпеченні м'ясною їжею собаки не враховувалися. Майже усі знайдені рештки собак — це уламки нижніх щелеп, які несуть сліди (залощеність, мікроподряпини) використання як знарядь праці.

За віковим складом, встановленим за станом зубної системи нижніх щелеп, тварини розподіляються наступним чином. Серед великої рогатої худоби 4 особини були молодими, віком до 1 року, 6 — напівдорослими, 16 дорослими, 4 — зрілими та 1 — старою. Серед дрібної рогатої худоби 5 особин були напівдорослими, 13 — належали до групи дорослих. Свині переважно забивалися молодими та напівдорослими — відповідно 8 та 9 особин, 5 особин були дорослими. Рештки коня належали дорослій особині

Археозоологічний аналіз вікового спектру забоїти на поселенні худоби дозволяє з'ясувати особливості експлуатації окремих видів тварин. Розведення великої рогатої худоби мало, очевидно, м'ясо-молочний напрямок із стійким відтворенням стада, про що свідчить наявність 51,6 % дорослих особин та 16,1 % особин зрілого та старого віку. Частина тварин могли експлуатувати як тяглову силу. Дрібна рогата худоба забивалася в основному після досягнення 2 років — 72,2 %, причому кількість тварин зрілого віку складає 33,3 %. Особин віком до 1 року не виявлено, як і тварин, які належали б до групи старих. Таким чином, для дрібної рогатої худоби також можна констатувати м'ясо-молочний напрямок розведення із інтенсивним використанням вторинної продукції. Свині утримувалися заради отримання м'яса — загалом 77,3 % особин були забиті молодими та напівдорослими.

Поголів'я великої та дрібної рогатої худоби, очевидно, було в достатній мірі забезпечене кормами у зимовий період. Населення розвинутого етапу трипільської культури вирощувало півчасті пшениці — двозернянку та однозернянку, ячмінь півчастий та голозерний і просо (Пашкевич, Відейко 2006, с. 51). За висновками Г.О. Пашкевич, асортимент культивованих мешканцями Небелівки рослин у цілому

був характерним для трипільської культури — вирощували пшеницю однозернянку, полбу, ячмінь та бобові (Пашкевич 2015, с. 44).

Наявність у палеоботанічному комплексі цих культур є аргументом на користь існування розвиненої кормової бази тваринництва: солома, полова та зелена маса ячменю використовуються як корм для худоби, зерном ячменя відгодовують свиней, перемелені зернівки пшениці двозернянки можна використовувати в їжу для великої рогатої худоби.

За кількістю особин та відсотком отриманої м'ясної продукції серед стада домашніх тварин переважає бик свійський, на другому місці — свиня. Дрібна рогата худоба за кількістю особин посідає третє місце. Переважну більшість м'ясної їжі отримували від свійського бика — 92,6 %, інші види домашніх тварин за показником виходу м'яса мало відрізняються один від одного, даючи від 2,0 до 2,8 %.

Таким чином, для прижиттєвої експлуатації стада домашньої худоби Небелівки характерний м'ясо-молочний напрямок із використанням вторинної продукції тваринництва — молока та молочних продуктів, можливо, тяглової сили великої рогатої худоби, вовни овець та кіз, а також шкур, жил та кісток тварин різних видів. Віковий склад стада домашньої худоби засвідчує інтенсивне використання вторинної продукції тваринництва. Значний відсоток великої рогатої худоби та свиней свідчить, що тваринництво було придомно-пастушим, із стійлововигінним варіантом утримання худоби.

Хоча для визначення типів тваринництва трипільського населення у межиріччі Південного Бугу та Дністра на етапі ВІІ даних недостатньо, але можна з упевненістю говорити про тенденцію переважання в стаді домашніх тварин великої рогатої худоби, та, як і на попередньому етапі, існування мисливського промислу. Небелівське поселення за отриманими даними відрізняється значно меншим відсотком диких тварин — їх усього 10,1 %, тоді як, наприклад, на Ворошилівському поселенні дикі тварини

складали 43,3 %. У цілому, на етапі ВІІ підвищується кількість дрібної рогатої худоби, притому вівці починають переважати над козами. Небелівське поселення в цьому сенсі також не є винятком. Збільшення поголів'я овець, яке добре фіксується на пам'ятках етапу ВІІ, може бути пов'язане із зменшенням площі лісів та заміною їх степовими ландшафтами. На етапі ВІІ з палінологічних спектрів щезає ряд широколистяних порід, площа лісів взагалі скорочується. Можливо, в період існування поселення вже починають відчуватися зміни клімату в бік більшої посушливості (Журавльов 2008, с. 26). Втім, склад мисливської здобичі та значна кількість особин свиней вказують на лісостеповий ландшафт із чергуванням лісових та лучно-степових ділянок навколо поселення.

Бибикова В.И. Фауна раннетрипольского поселения Лука-Врублевская // *Материалы и исследования по археологии СССР*. — 1953. — № 38. — С. 411—456.

Бібікова В.І. До історії доместикації коня на південному сході Європи // *Археологія*. — 1969. — Т. XXII. — С. 55—67.

Громова В.И. Материалы к познанию фауны Трипольской культуры // *Ежегодник Зоологического музея АН СССР*. — 1927. — Т. XXVIII. — Вып. 1. — С. 206—246.

Журавльов О.П. Тваринництво та мисливство у трипільських племен на території України. — К.: Шлях, 2008.

Збенович В.Г. Поселение Бернашовка на Днестре (к происхождению трипольской культуры). — К.: Наукова думка, 1980.

Пашкевич Г.О. Результати палеоетноботанічного аналізу залишків рослин з розкопок мегаструктури на поселенні біля с. Небелівка // На східній межі Старої Європи. Мат-ли міжнар. наук. конф., Кіровоград; Небелівка, 12—14 травня 2015 року. — Кіровоград, 2015. — С. 44.

Пашкевич Г.О., Відейко М.Ю. Рільництво племен трипільської культури. — К., 2006.

Підоплічко І.Г. До питання про свійські тварини трипільських поселень (Халеп'я, Андріївка, Усатове) // *Наукові записки Інституту історії матеріальної культури*. — 1937. — Кн. 2. — С. 111—120.

Цалкин В.И. Древнейшие домашние животные Восточной Европы // *Материалы и исследования по археологии СССР*. — 1970. — № 161.

Driesch A. fon den. A Guide to the Measurements to Animal Bones from Archaeological Sites // *Peabody Museum Bulletin*. — 1976. — P. 1—137.

Надійшла 12.07.2017

*Е.П. Секерская*¹

¹ *Кандидат исторических наук, доцент, Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского, e.sekerskaja@gmail.com*

АНАЛИЗ АРХЕОЗООЛОГИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА ТРИПОЛЬСКОГО ПОСЕЛЕНИЯ НЕБЕЛЕВКА

Археозоологическая коллекция Небелевского поселения содержит 2519 фрагментов костей млекопитающих, птиц и черепах. Определены до вида оказались 1616 костей. Коллекция представляет собой «кухонные остатки».

Особенностью археозоологического комплекса Небелевки является относительно низкое содержание диких видов животных (10,1 % от общего количества млекопитающих). Разводили крупный и мелкий рогатый скот, свиней. Конь представлен единичными костями. В настоящее время нет неоспоримых доказательств о принадлежности коня из Небелевки к дикой или к домашней форме. Кости собак также немногочисленны. Они представлены в основном фрагментами нижних челюстей, использовавшихся в качестве орудий труда. Охотились на тура, оленя, косулю, зайца.

Основное количество мясной пищи — 90,3 % давало животноводство. Для эксплуатации стада домашних животных характерно мясо-молочное направление с использованием вторичной продукции — молока и молочных продуктов крупного и мелкого рогатого скота, шерсти овец и коз. Возможно также использование тягловой силы крупного рогатого скота. Разведение свиней было ориентировано на получение мяса — 77,3 % животных были забиты до достижения половозрелости. Кости животных различных видов использовались для изготовления орудий труда.

Животноводство было придомно-пастушеским, со стойлово-выгонным содержанием скота. Поголовье домашних животных, очевидно, было в достаточной мере обеспечено кормами в зимний период.

Состав охотничьей добычи, значительное количество свиней и мелкого рогатого скота указывают на лесостепной ландшафт с чередованием лесных и лугово-степных участков вокруг поселения.

К л ю ч е в ы е с л о в а: трипольская культура, поселение Небелевка, археозоология, животноводство, охота

*Olena P. Sekerskaya*¹

¹ *PhD, associate professor, The K.D. Ushynskiy South Ukrainian National Pedagogical University, e.sekerskaja@gmail.com*

ANALYSIS OF ARCHAEOZOOLOGICAL ASSEMBLAGE FROM NEBELIVKA TRYPILLIAN SETTLEMENT

The archaeological collection from Nebelivka settlement contains 2519 fragments of bones of mammals, birds, and turtles. 1616 bones were definable to the species they belonged to. The collection consists of «kitchen refuse».

A peculiar feature of Nebelivka archaeozoological assemblage is the relatively low content of wild animal species (10,1 % of the total number of mammals). The inhabitants of the settlement bred cattle, small cattle, and pigs. Horse is represented by single bones. At present, there is no conclusive evidence for the referring of horse from Nebelivka to wild or to domestic form. The bones of dogs are also few. They are mainly represented by fragments of lower jaws that were used as tools. The population hunted tour, red deer, roe deer, and hare.

The basic amount of animal food (90,3 %) was obtained from domestic animals breeding. The exploitation of domestic animal herds is described by the meat and dairy direction with usage of secondary products: cattle and small cattle's milk and dairy products, as well as sheep and goats' wool. The usage of cattle's draft power is also possible. Pigs breeding was focused in obtaining meat: 77,3 % of animals were slaughtered before reaching sexual maturity. The bones of animals of various species were used to make tools.

Domestic animals were pastured near the settlement and kept in stalls during the winter season. The domestic animals, obviously, were sufficiently provided with feed in winter.

The structure of the hunting prey and a considerable number of pigs and small cattle indicate a forest-steppe landscape with the alternation of forest and meadow-steppe lands around the settlement.

К е у в о р д с: Trypillia, Nebelivka, archaeozoology, animal husbandry, hunting.

References

- Bibikova V.I. Fauna rannetripolskogo poseleniia Luka-Vrublevetskaia, *Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR*. 1953, no. 38, pp. 411-456.
- Bibikova V.I. Do istorii domestykatsii konia na pivdenomu skhodi Evropy. *Arkheolohiia*, 1969, vol. XXII, pp. 55-67.
- Driesch A. fon den. A Guide to the Measurements to Animal Bones from Archaeological Sites. *Peabody Museum Bulletin*, 1976, pp. 1-137.
- Gromova V.Y. Materialy k poznaniiu fauny Trypolskoi kultury. *Ezhehodnyk Zoologicheskogo muzeia AN SSSR*, 1927, vol. XXVIII, iss. 1, pp. 206-246.
- Pashkevych H.O. Rezultaty paleoetnobotanichnoho analizu zalyshkiv roslin z rozkopok mehastruktury na poselenni bilia s. Nebelivka. *Na skhidnii mezhi Staroi Evropy. Materialy mizhnarodnoi naukovoii konferentsii, Kirovohrad, Nebelivka, 12-14 travnia 2015 roku*. Kirovohrad, 2015, p. 44.
- Pashkevych H.O., Videiko M.Yu. Rilnytstvo plemen trypilskoi kultury. Kyiv, 2006.
- Pidoplichka I.H. Do pytannia pro sviiski tvaryny trypilskykh poselen (Khalepia, Andriivka, Usatove). *Naukovi zapysky Instytutu istorii materialnoi kultury*, 1937, book 2, pp. 111-120.
- Tsalkin V.I. Drevneishyie domashnie zhivotnyie Vostochnoi Evropy. *Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR*. 1970, no. 161.
- Zbenovich V.H. Poseleniie Bernashovka na Dnestre (k proiskhozhdeniiu tripolskoi kultury). Kyiv: Naukova dumka, 1980.
- Zhuravliov O.P. Tvarynnytstvo ta myslvstvo u trypilskykh plemen na terytorii Ukrainy. Kyiv: Shliakh, 2008.